

Monika Paś

 <https://orcid.org/0000-0003-4566-3863>

Muzeum Narodowe w Krakowie

Dziwactwa mody – o laskach spacerowych eleganckich dam w XIX wieku

Quirks of fashion – about walking canes of elegant ladies in the 19th century

Streszczenie. W historii mody laska spacerowa kilkakrotnie pojawiała się jako stylowy dodatek stroju dobrze urodzonych, zamożnych dam. Wzmianki pojawiające się w XIX-wiecznej prasie, niekiedy mocno krytyczne, pozwalają sądzić, że i w tym stuleciu co jakiś czas elegantki używały tego, zdawałoby się wyłącznie męskiego, rekwizytu. W polskich zbiorach publicznych i prywatnych zachowało się stosunkowo niewiele egzemplarzy, które można z pewnością definiować jako laski damskie. Większość zachowanych zabytków to obiekty pozbawione historycznego kontekstu, zatem można jedynie przypuszczać, iż niegdyś mogły być używane przez kobiety nie tylko jako podpora, ale przede wszystkim jako stylowy dodatek do ubioru. Należy też pamiętać, że niektóre laski używane przez mężczyzn były bardzo ozdobne i kwalifikacja oparta wyłącznie na względach estetycznych może być myląca. Dlatego trudno jednoznacznie wskazać egzemplarze ewidentnie przeznaczone dla kobiet. W artykule opisano zabytki pozyskane do zbiorów Muzeum Narodowego w Krakowie jako „laski damskie” oraz takie, które przypuszczalnie można uznać za takowe.

Słowa kluczowe: laski spacerowe; moda damska; Muzeum Narodowe w Krakowie

Abstract. In the history of fashion, the walking stick has appeared several times as a stylish accessory to the attire of well-born, wealthy ladies. Mentions appearing in the nineteenth-century press, sometimes strongly critical, allow us to believe that also in this century from time to time elegant ladies used this seemingly exclusively male prop. Relatively few specimens have survived in Polish public and private collections that can certainly be defined as ladies' walking sticks. Most of the surviving relics are objects devoid of historical context, so one can only assume that they may once have been used by women not only as a support, but primarily as a stylish accessory to clothing. It should also be remembered that some canes used by men were highly ornamental, and qualification based solely on aesthetic considerations may be misleading. Therefore, it is currently difficult to unequivocally identify specimens clearly intended for women. This article describes relics acquired for the collection of the National Museum in Krakow as “women's walking sticks” and those that presumably can be considered as such.

Keywords: walking stick; women's fashion; National Museum in Krakow

W lutowym numerze „Dziennika Mód Paryskich” z 1840 roku przy opisie strojów damskich pojawiła się taka wzmianka:

I moda ma także swoje dziwactwa. Dowodem tego były niedawno w Paryżu dwie damy, przypominające swym strojem dwór królowy Maryj Antonietty, które z cienkimi laseczkami, mającemi główki drogiemi kamieniami w złocie osadzone oraz łańcuszki z pierścieniem, na przechadzce wystąpiły. Moda ta znalazła mnóstwo czcicieli, a p. *Verdier* sławny fabrykant lasek wiele dostał obstalunków na takowe. Jednakże nowość owa tę będzie miała niedogodność, że jeżeli się w wszystkich klassach ludzi upowszechni, od lekkiej trzcinki zejdzie przy pięknościach wiejskich aż do prostego kostura¹.

W polskich zbiorach publicznych i prywatnych zachowało się stosunkowo niewiele egzemplarzy, które można z pewnością definiować jako laski damskie. Należy do nich np. laska, którą księżna Daisy von Pless (1873–1943) otrzymała od maharadży Cooh Behar². Drewniana, datowana na przełom XIX i XX wieku laska o wysokości 108,5 cm, na całej długości obita jest srebrną, złożoną i inkrustowaną turkusami blachą oraz zakończona rękojeścią w kształcie głowy lwicy o oczach z rubinów. Księżna od 1910 roku miała problemy z poruszaniem się, stąd wspieranie się na lasce było dla niej koniecznością. W przeciwieństwie do pamiątki po pszczyńskiej księżnej większość zabytków to obiekty mniej ekskluzywne i niestety pozbawione historycznego kontekstu, zatem można jedynie przypuszczać, że niegdyś mogły być noszone przez kobiety nie tylko jako podpora, ale przede wszystkim jako stylowy dodatek do ubioru. Należy też pamiętać, że niektóre z lasek używanych przez mężczyzn były bardzo ozdobne i kwalifikacja oparta wyłącznie na względach estetycznych może być myląca. Jako przykład można wskazać laskę Honoriusza Balzaka, którą pisarz obstalował w 1834 roku u paryskiego jubilera Joachima Le Cointe (1797–1849), obecnie znajdującą się w zbiorach Maison de Balzac w Paryżu. Rękojeść tej laski stanowi puzderko w kształcie odwróconego ściętego stożka wykonane ze złota i inkrustowane turkusami, zamykane płaskim wieczkiem zamocowanym na zawiasie z podwieszonym doń cienkim, złotym łańcuszkiem, który miał być sporządzony z naszyjnika młodej Ewy Hańskiej³. Wprawdzie estetyka ostentacyjnie bogatej laski Balzaka, zdobionej turkusami bardziej odpowiednimi dla młodej dziewczyny, odbiega

1 „Dziennik Mód Paryskich” 1840, s. 9.

2 DĄBROWSKA 2018, s. 54; w latach 1993–2007 depozyt Bolka von Hochberg (1936–2022) w Muzeum Zamkowym w Pszczynie, od 2024 w Zamku Książ.

3 Zob. Maison de Balzac.

od w większości wyrafinowanych, odznaczających się dyskretną elegancją lasek noszonych przez ówczesnych arbitrów elegancji, dowodzi jednak, że w ocenie nie należy sugerować się wyłącznie względami estetycznymi.

Znany jest fakt, że podczas synodu biskupów w Orleanie w 1022 roku królowa Konstancja (ok. 986–1032), żona Roberta II Pobożnego (972–1031), laską wybiła oko swemu dawnemu spowiednikowi Stefanowi, oskarżonemu o herezję. Francuski historyk Augustin Challamel (1818–1894) przywołuje ten wypadek na dowód, że kobiety o wysokim statusie społecznym bardzo wcześnie zaczęły używać lasek nie tylko jako podpory, ale także jako akcesorium stroju⁴. Od tego czasu w historii mody laska kilkakrotnie pojawiała się jako stylowy dodatek w kreacjach dobrze urodzonych, zamożnych dam. Wzmianki pojawiające się w XIX-wiecznej prasie, niekiedy mocno krytyczne, pozwalają sądzić, że i w tym stuleciu co jakiś czas elegantki używały tego, zdawałoby się wyłącznie męskiego, rekwizytu.

Konstrukcja niektórych lasek przeznaczonych dla dam pozwalała na schowanie niezbędnych „kobięcych” drobiazgów, zazwyczaj toaletowych. Chyba najczęstszym, praktycznym wyposażeniem ukrytym w laskach były pojemniki na perfumy (pozwalające na zneutralizowanie nieprzyjemnych woni w miejscach publicznych) lub sole trzeźwiące (pomagające ocucić z omdlenia na skutek zbytńskiego ściśnięcia gorsetem). W marcowym numerze „Journal des Dames et de Modes” z 1804 roku można przeczytać, że w dobrym tonie wówczas było posiadać malutką laseczkę z flakonikiem perfum różanych⁵. Autor opracowań z zakresu historii mody, Max von Boehn (1860–1932), wspomina o damskiej lasce z kolekcji barona Karla Rolla du Rossey (1784–1862), której bursztynowa rękojeść mieściła flakoniki na dwa rodzaje perfum⁶. Niektóre egzemplarze wyposażone były w rozpylacze, zaś perforowane rękojeści innych umożliwiały perfumowanie trzymających je dłoni⁷.

Być może do tego rodzaju akcesoriów można zaliczyć rękojeść laski rzeźbioną w kości w kształcie figurki leżącego psa, pochodzącą z kolekcji Edwarda Goldsteina (1844–1920), ofiarowanej do zbiorów Muzeum Narodowego w Krakowie w 1909 roku⁸ (il. 1).

Figurka o wysokości 2,5 cm i długości 12,0 cm ma od spodu płasko opracowaną powierzchnię, pośrodku której widnieje okrągły ślad z zakitowanym gipsem otworem wskazujący, że po osadzeniu trzonu rękojeść laski miała kształt litery „T”.

4 CHALLAMEL 1882, s. 33; BOEHN 1929, s. 106.

5 „Journal des Dames et de Modes” 1804, s. 286.

6 BOEHN 1928, s. 117.

7 DIKE 1982, s. 155.

8 Muzeum Narodowe w Krakowie, nr inw. MNK IV-MO-1459.

Po odkręceniu pyska psa odsłania się cylindryczny otwór o średnicy około 1 cm, w którym pierwotnie być może znajdował się miniaturowy pojemnik z perfumami lub innym kosmetykiem (il. 2).

1. Rękojeść laski, XIX wiek, Muzeum Narodowe w Krakowie, nr inw. MNK IV-MO-1459; fot. Pracownia Fotograficzna MNK: Gregory Michenaud

deńskich: „Mieć laskę w ręku nie jest już teraz wyłączną prerogatywą modnisiów; również i płeć piękna postąpiła krok dalej w swej emancypacji, i teraz nosi laseczki lekkie, eleganckiej roboty, najwięcej z fiszbinu, gałki z dobranych koralu i kształtnej formy”⁹. Można zauważyć zatem, że nie tylko w Paryżu, ale i w innych stolicach elegantki sięgnęły po ten „męski” dodatek do stroju.

2. Rękojeść laski z odkręcaną zatyczką, XIX wiek, Muzeum Narodowe w Krakowie, nr inw. MNK IV-MO-1459; fot. Pracownia Fotograficzna MNK: Gregory Michenaud

W latach 30. XIX wieku niektóre francuskie elegantki nosiły laski przypominające szpicruty do jazdy konnej. Moda ta wydawała się ówczesnemu żurnaliście „Petit Courier des Dames” niezgrabna i nieestosowna. Jednakże, mimo iż wahał się ją polecać, opisał, że laski te były krótkie, w preferowanym czarnym lub brązowym kolorze, zakończone małą, złotą rękojeścią⁹. Dekadę później, w majowym numerze „Kuriera Warszawskiego” z 1840 roku, w dziale Rozmaitości opisano modę dam wiedeńskich: „Mieć laskę w ręku nie jest już teraz wyłączną prerogatywą modnisiów; również i płeć piękna postąpiła krok dalej w swej emancypacji, i teraz nosi laseczki lekkie, eleganckiej roboty, najwięcej z fiszbinu, gałki z dobranych koralu i kształtnej formy”¹⁰. Można zauważyć zatem, że nie tylko w Paryżu, ale i w innych stolicach elegantki sięgnęły po ten „męski” dodatek do stroju.

Przykładem takiej lekkiej laski jest ta z kolekcji Feliksa Jasieńskiego (1861–1929), ofiarowana do zbiorów MNK w 1920 roku¹¹ (il. 3).

Wykonana najpewniej we Francji około połowy XIX wieku ma cienki, zwężający się ku dołowi i nieco elastyczny trzon z formowanego na gorąco rogu o barwie szaro-brązowej. Wieńczy go rękojeść rzeźbiona w koralu w motywy masek satyra, fauna

9 „Petit Courier des Dames” 1833, s. 281.

10 „Kurier Warszawski” 1840, s. 560.

11 Muzeum Narodowe w Krakowie, nr inw. MNK IV-MO-1056.

i lwa. Maski ukazano piramidalnie jedna nad drugą, przy czym fizjonomie satyra i lwa zwrócone są w jedną stronę, fauna zaś w drugą. Satyra i fauna przedstawiono z otwartymi ustami, a lwa z otwartą paszczą. Okucie maskujące połączenie rękojeści z trzonem w formie wąskiej opaski ze złoczonego mosiądzu, zdobionej reliefowym motywem wieńca laurowego, zaopatrzone w kółeczko do zaczepienia łańcuszka, z którego zachowało się jedno ogniwo. Dolny koniec laski o wysokości 93,0 cm zabezpieczono okuciem z blachy mosiężnej w kształcie odwróconego stożka, zakończonego odlaną z żelaza kulką o średnicy 0,6 cm.

3. Laska spacerowa, Francja (?), ok. poł. XIX wieku, Muzeum Narodowe w Krakowie, nr inw. MNK IV-MO-1056; fot. Pracownia Fotograficzna MNK: Andrzej Chęć

Moda lansowana przez Eugenię de Montijo (1826–1920), żonę Napoleona III i cesarzową Francji w latach 1853–1871, rozpowszechniała się na całym świecie, a jej toalety były opisywane w czasopiśmie. Dzięki doniesieniom prasowym wiadomo, że gdy w 1864 roku podczas pobytu w Schwalbach spacerowała z laską w ręce, niemal natychmiast zaczęły ją naśladować wszystkie damy podążające za nowinkami mody. Jej Wysokość przybyła do uzdrowiska 8 września, a już 19 września w Wiedniu można było spotkać panie spacerujące z laskami¹². Na niezbyt wyraźnej ilustracji przedstawiającej cesarzową pijącą leczniczą wodę widoczna jest prosta laska wieńczona małą, kulistą rękojeścią¹³ (il. 4).

W prasie angielskiej z jednej strony pisano, że – w przeciwieństwie do krynoliny ponownie wprowadzonej przez Eugenię – Angielki tej mody nie podchwycą¹⁴, z drugiej zaś w magazynach dla kobiet przypuszczano, że laska zostanie przyjęta przez młode damy, podobnie jak mniej lub wierniej kopiowane toalety cesarzowej¹⁵. Dalej pisano, że laski zyskały status klejnotu. Były jasne – z kości słoniowej lub

12 „Landshuter Zeitung” 1864, s. 862; „Wiener Medizinal-Halles” 1864, s. 396.

13 „Illustrite Zeitung” 1864, s. tyt.

14 *History of crinoline...* 1864, s. 1307.

15 „The Englishwoman’s Domestic Magazine” 1864, s. 236.

rogu nosorożca, oraz jasnego drewna, lakierowane. Chińskie laski z kości słoniowej rzeźbione były w kształt pagody, w której widniały postacie mieszkańców Pekinu. Te produkowane w Dieppe odwzorowywały korę i były zaopatrzone w żółędzie z jedwabiu (ozdobne wykończenia sznureczków) w białym lub innym jasnym kolorze. Na rękojeściach grawerowano inicjały lub herby, często inkrustując je turkusami lub granatami. Rzeczywiście, w kolejnych latach w żurnalach dla kobiet niekiedy obok parasolek pojawiają się laski jako dodatek do najnowszych fasonów sukien (il. 5).

4. Cesarzowa Eugenia w Schwalbach, za: „Illustrierte Zeitung” 1864, nr 1111, s. 1

Stosunkowo wysokie, bardzo cienkie, zazwyczaj wieńczone są prostą, niewiele szerszą od trzonu rękojeścią, choć zdarzają się też takie o rękojeści w kształcie odwróconej litery „L” (il. 6).

5. *Le Journal des Dames et des Demoiselles – Toilettes de M-me Poataillon r. Chabanais 14 – Modes de M-me Herst r. Drouot 8 – Fleurs...*, nr 932; r. 1868, MNK III-ryc-6838/91; fot. Pracownia Fotograficzna MNK: Anna Olchawska

Warto jednak wspomnieć, że choć zapewne moda noszenia przez panie lasek wpłynęła na ożywienie ich produkcji, to nie wszystkim się podobała, co znalazło odbicie nawet w *Encyklopedii Larousse'a*: „Kąpiące się w Trouville, turystki, damy świata lub półświatka, które przyciągają SPA lub które w sezonie kąpielowym przybywają do Vichy, przydają sobie w ten sposób męskiego pozoru, który w oczach uczciwych ludzi nigdy nie dorówna czystym manierom żony i matki”¹⁶.

16 LAROUSSE 1867, s. 267.

6. *Le Journal des Dames et des Demoiselles – Toilettes de M-me Poataillon r. Chabanais 14 – Modes de M-me Herst r. Drouot 8 – Fleurs...*, nr 932; r. 1868, MNK III-ryc-6838/114, fot. Pracownia Fotograficzna MNK: Anna Olchawska

W Muzeum Narodowym w Krakowie znajduje się datowana na XIX wiek rękojeść laski, pochodząca z kolekcji Leona Kostki (1871–1948) pozyskanej do zbiorów w 1949 roku, która być może pierwotnie stanowiła zwieńczenie laski damskiej¹⁷ (il. 7).

Rękojeść o wysokości 14,4 cm złożona jest z trzech odcinków toczonej z kości – górnego, najdłuższego, w kształcie spiralnie skręconego walca, środkowego w kształcie wąskiego, profilowanego pierścienia i dolnego w kształcie gładkiego walca, w którym osadzono śrubę. Na szczycie zamontowano kulistą gałkę

17 Muzeum Narodowe w Krakowie, nr inw. MNK IV-MO-1498.

o średnicy 2,1 cm odlaną z mosiądzu, puklowaną, zdobioną wybijanym motywem skręconego sznura. Za tym, że opisany fragment mógł stanowić część damskiej laski, przemawia jego bardzo wąska średnica, w dolnym odcinku wynosząca 1,4 cm.

7. Rękojeść laski, XIX wiek, Muzeum Narodowe w Krakowie, nr inw. MNK IV-MO-1498; fot. Pracownia Fotograficzna MNK: Mykyta Platonov

W 1872 roku „Stella” prowadząca kronikę mody w „Dzienniku Mód” informowała, że najmodniejszym i najwygodniejszym dopełnieniem stroju jest parasolka (fr. *ombrelle-canne*), noszona zamiast laski. Podszewka parasolki powinna być tego koloru, który dominuje w stroju. Złożoną parasolkę nosi się jak laseczkę, rączką do ziemi¹⁸. W następnym roku w tym czasopiśmie przy omówieniu modnych dodatków do stroju zamieszczono ilustracje przedstawiające parasolki z długimi rączkami, mogące służyć jako laski, oraz rysunek laski damskiej z wachlarzem „bardzo wygodnej do użycia przy wycieczkach w góry”, gdyż – według autora tekstu – rozwinięty wachlarz mógł zastępować parasolkę¹⁹ (il. 8). Sądząc z rysunku, był to wachlarz płytkowy o 20 gładkich piórach połączonych wstążeczką, które po rozłożeniu tworzyły koło pod rękojeścią.

Ponieważ długi czas moda nakazywała, aby cera dam była blada, uznając opaleniznę za plebejską, model laski połączonej z wachlarzem chroniącym przed słońcem nie był nowością. Już w 1829 roku Adrien-Joseph Dupeuty, mieszkaniec Paryża, otrzymał pięcioletni patent na laskę zwaną *baguenaudine* (z fr. *baguenauder* – przechadzać, wałęsać się), która mogła służyć jako wachlarz i ekran²⁰.

18 „Dziennik Mód” 1872, s. 11.

19 „Dziennik Mód” 1873a, s. 172, ryc. 40. Na marginesie warto dodać, że we wrześniowym numerze tego periodyku zamieszczono wzór na ozdobioną haftem podstawkę do lasek i parasoli, zob.: „Dziennik Mód” 1873b, s. 267, ryc. 20.

20 *Bulletin...* 1830, s. 67.

8. Laska z wachlarzem, za: „Dziennik Mód. Pismo dla Polek”, Kraków, R. II, 1873, nr 15

Kombinacje wachlarzy z laskami lub parasolkami otrzymywały niekiedy osobliwe nazwy, jak ta opatentowana przez Edwarda Thomasona, nazwana przez niego „rhabdoskido-phoros” (z gr. *ῥάβδος rhabdos* – laska)²¹. Słusznie przypuszcza Catherine Dike, kolekcjonerka, autorka wystaw oraz książek o laskach, że mało który z użytkowników wówczas (a zapewne także obecnie) był wystarczająco wykształcony, by zrozumieć, co kryje się pod tą nazwą²².

W zbiorach MNK wprawdzie brak laski z wachlarzem, jest za to jedna, pierwotnie kryjąca w sobie inne przydatne kobiece drobiazgi, pochodząca ze zbiorów Heleny Dąbczańskiej (1863–1956), ofiarowanych przez nią w latach 1916–1922 do Muzeum Techniczno-Przemysłowego w Krakowie, które w 1950 roku włączono do MNK²³ (il. 9).

Laska ta ma wysokość 93,0 cm, z czego 23,0 cm stanowi rękojeść formowana z masy w kolorze brązowym imitującej róg. Rękojeść jest w górnej części kolista, o gładkiej wewnętrznej i karbowanej zewnętrznej stronie, zdobiona stylizowanymi liśćmi. W dolnej części ma kształt płaskiego, wąskiego prostopadłościanu z wpisanym weń rombem, przechodzącego niżej w cylindryczny odcinek połączony

z okrągłym w przekroju trzonem laski. Po obu stronach w prostopadłościanie wymodelowano płytkie zagłębienia zamykane na zatrzask prostokątnymi kłapkami zamocowanymi na zawiasach, z których obecnie zachowała się tylko jedna. Pod zachowaną kłapką zdobioną reliefowym motywem kwiatka pierwotnie schowany był niewielki grzebyk, z drugiej strony, pod brakującą kłapką, ukryte było romboidalne lustro, w miejscu którego obecnie widoczna jest mosiężna blaszka z wywierconymi otworkami²⁴. Artefakt ten potwierdza nie tylko trudność

21 *Patents for inventions...* 1871, s. 3.

22 DIKE 1982, s. 156.

23 Muzeum Narodowe w Krakowie, nr inw. MNK XIX-4623.

24 Por. DIKE 1982, s. 158, il. 17/13.

9. Laska spacerowa, 2 poł. XIX wieku, Muzeum Narodowe w Krakowie, nr inw. MNK XIX-4623; fot. Pracownia Fotograficzna MNK: Ewelina Słowińska

w ocenie, czy był on przeznaczony do męskiego czy damskiego użytku, ale także w datowaniu zwykle niesygnalowanych zabytków. Na karcie inwentarza Muzeum Techniczno-Przemysłowego czas powstania określono jako „epokę Biedermejera”, a Maria Gutkowska-Rychlewska (1899–1991) w swojej *Historii ubioru* opublikowała ją wśród akcesoriów męskich z lat około 1845–1850²⁵. Rzeczywiście laska wyposażona w grzebyk i lustro mogła być przydatna dżentelmenowi do pielęgnacji zarostu, zgodnie z panującą wówczas modą rzadko golonego. Z kolei Małgorzata Możdżyńska-Nawotka datuje ją na początek XIX wieku, wykorzystując jako ilustrację zwyczaju noszenia do kapoty laski zamiast szabli²⁶. Natomiast niemal identyczny model oraz zbliżone do niego egzemplarze z kolekcji Francisca H. Moneka publikuje Catherine Dike, w rozdziale poświęconym laskom damskim, nie wskazując przybliżonego czasu ani miejsca ich powstania²⁷. Monek zaś jedną z nich, o rękojeści wykonanej z gutaperki, datuje na okres około 1920 roku²⁸. Ze względu na materiał, z którego wykonano rękojeść, można przyjąć, że powstała ona nie wcześniej niż w 2. połowie XIX wieku, ponieważ wulkanizowany kauczuk – tworzywo imitujące róg lub szylkret – opatentowane w Stanach Zjednoczonych przez Charlesa Goodyeara w 1839 roku, pod nazwą ebonitu zostało wprowadzone do produkcji grzebieni, noży do papieru i lasek w 1849 roku²⁹. Laski z ebonitu

25 GUTKOWSKA-RYCHLEWSKA 1968, s. 760, il. 835.

26 MOŻDŻYŃSKA-NAWOTKA 2005, s. 81.

27 DIKE 1982, s. 158, il. 17/13–14–15.

28 MONEK 1995, s. 183.

29 VINCENT 2023, s. 114.

produkowała np. fabryka H.C. Meyera jun. w Hamburgu i pokazywała je na międzynarodowej wystawie w Dublinie w 1865 roku³⁰.

W latach 80. XIX wieku damy odwiedzające modne kurorty także były widywane z laskami. Reporter berlińskiego magazynu opisujący popularne uzdrowiska i miejscowości wypoczynkowe zauważył, że w najbardziej eleganckim, położonym nad Bałtykiem Heringsdorf (pol. hist. Cieszęcin, Przytulnica) nierzadko można zobaczyć panie noszące laski ze złotymi rękojeściami³¹ (il. 10). Laska damska zakupiona w 1983 roku została wykonana z drewna bejcowanego na kolor ciemnobrązowy, pokrytego lakierem. Ma ona wysokość 90,0 cm, prosty, okrągły w przekroju, minimalnie zwężający się trzon o średnicy 1,7–1,5 cm, dołem ujęty okuciem ze srebrzonej blachy mosiężnej i sześcioboczną, lekko poszerzoną u góry rękojeść o średnicy 2,6 cm, której szczyt wymodelowano w kształcie spłaszczonego ostrosłupa. U dołu rękojeści wyprofilowany pierścień w formie spłaszczonego półwałka. Rękojeść i górną część trzonu ozdobiono inkrustacją srebrnym drutem. Na trzonie trzy poziome pasy z motywami palmetowymi wpisanymi w motyw siatki, na pierścieniu rodzaj spiralnego meandra, na bokach rękojeści pod rozetką u góry uproszczony motyw kampanuli (?) na stożku palmety.

10. Laska spacerowa, Bałkany (?), ok. 1880, Muzeum Narodowe w Krakowie, nr inw. MNK IV-MO-1097; fot. Pracownia Fotograficzna MNK: Mykyta Platonov

30 *The Illustrated Record*... 1866, s. 473.

31 *RECHEIS* 1888, s. 93.

W momencie akcesji laskę datowano na około 1880 roku, a jako miejsce jej powstania wskazano Francję³². O ile datowanie wydaje się prawidłowe, o tyle miejsce powstania laski już niekoniecznie. Technika, którą wykonano dekorację, wskazuje na Bałkany, a nazywano ją tam *livanjski vez* (chorw.), *Livnoer Arbeit* (niem.), od miejscowości Livno w Bośni, gdzie od lat 80. XIX wieku działały warsztaty produkujące przedmioty nią zdobione – przeważnie broń, cygarniczki i czibuki (tj. główki fajek tureckich), choć stosowano ją też w innych ośrodkach (Skadar, Pec, Prilep, Sopje, Prizen)³³.

Pod koniec XIX wieku:

[w] Londynie, Paryżu, na Rivierze, w Meranie itd. przysła moda noszenia przez panie lasek. Jak wiadomo, modę tę zaprowadziła królowa angielska, posługując się laską z konieczności. Obecnie w dziedzinie tej panować zaczyna wielki zbytek. Damy eleganckie dostosowują laski do koloru sukni. Na ładnym kijku osadzona bywa rączka i tu dopiero zaczyna się wielka rozmaitość. Tworzą ją główki kobiece srebrne, guziki emaliowane i złote, lub blaszki złote, albo srebrne w kształcie serca, listka koniczyny itp., z wyrzeźbionem nazwiskiem właścicielki. Królowa Wiktorya ma całą kolekcję lasek kosztownych. Przy odpowiedniej okoliczności otrzymuje często takie podarunki od dzieci lub kuzynów. Księżna Walii wysła również pewnego razu z laską na ulicę, co wkrótce zaczęto naśladować³⁴.

Laski, które królowa Wiktorja otrzymywała w darze, zajmowały cały jeden pokój w jej prywatnych apartamentach. Były w wśród nich bezcenne egzemplarze ze złota i srebra, znakomicie grawerowane, będące mistrzowskimi rzeźbami i zdobione kamieniami szlachetnymi. Królowa jednak używała tylko jednej laski, którą niegdyś król Karol II otrzymał w darze od swego dworzanina. Ta dębowa laska miała złotą, okrągłą rękojeść, którą wymieniono na misternie rzeźbioną w kości słoniowej postać indyjskiego bożka, którego oczy i czoło były wysadzone kamieniami, język zaś wykonano z rubinu³⁵. Królową Wiktorję do używania laski zmusiły dolegliwości związane z podeszłym wiekiem, w przypadku zaś Aleksandry Duńskiej (1844–1925), od 1863 roku księżnej Walii, była to konieczność wynikająca z przebytej w 1867 roku choroby, po której nie mogła się bez laski poruszać.

32 Muzeum Narodowe w Krakowie, nr inw. MNK IV-MO-1097.

33 GAĆIĆ 2013, s. 203–207.

34 „Słowo Polskie” 1899, s. 5.

35 *Queen Victoria's...* 1898, s. 5.

Jednak zachowane fotografie księżnej świadczą o tym, że w pewnych okolicznościach używała laski już wcześniej³⁶.

Moda utrzymywała się na początku następnego stulecia i – jak pisał reporter „Słowa Polskiego” donoszący o nowościach z Paryża – „spacerowe laski dla dam rozpowszechniają się tak samo prędko, jak moda nakazująca urządzać salony w stylu Ludwika XVI”³⁷. Helena Duninówna (1888–1971) wspomina, że mając lat 12, podczas pobytu w Krynicy spacerowała po deptaku w porze picia wód, nosząc „modną wówczas dla dam cieniutką laseczkę z zawiązaną na niej fantazyjnie różową kokardą”. Podczas jednego ze spacerów w towarzystwie kilkorga rówieśników ubrana była w sukienkę w pąsowym kolorze, nielubianą ze względu na zbyt dziecinny fason. Towarzystwo pozujące na dorosłych zagadnęła śpiewaczka operowa Janina Korolewiczówna (1876–1955), która na koniec rozmowy z uśmiechem zasugerowała, że do tej laseczki konieczna jest przy tej ślicznej sukience czerwona kokarda³⁸.

Ilustrację tej opowieści może stanowić utrzymana w secesyjnej estetyce laska zakupiona do zbiorów w 1967 roku³⁹ (il. 11).

11. Laska spacerowa, ok. 1900, Muzeum Narodowe w Krakowie, nr inw. MNK IV-MO-564; fot. Pracownia Fotograficzna MNK: Andrzej Chęć

36 Na fotografii przedstawiającej Aleksandrę, księżną Walii, wykonanej w 1863 roku, trzyma ona prostą laskę o zakrzywionej półkolistości rękojeści, zob. <https://www.rct.uk/collection/2106134/portrait-photograph-of-the-princess-of-wales-1844-1925-later-queen-alexandra> [dostęp: 17.03.2020].

37 „Słowo Polskie” 1900, s. 2.

38 DUNINÓWNA 1957, s. 56–61.

39 Muzeum Narodowe w Krakowie, nr inw. MNK IV-MO-564.

Nieco niższa od wcześniej opisanych, o wysokości 79,0 cm, ma bambusowy trzon górą zakończony rękojeścią z kości słoniowej w kształcie litery „L”, dołem zaś wykończeniem z rogu. Rękojeść rzeźbiona w motywy roślinne – pąku i rozwiniętego kwiatu powoju, w miejscu połączenia z trzonem ujęta jest opaską z blachy miedzianej, moletowanej we wzór drobnej kratki i „zapiętej” w formie paska trzema mosiężnymi ćwieczkami. Poniżej przez otwór w trzonie przewleczono pętlę plecioną z rzemyków, zakończoną chwostem. Laska datowana na około 1900 roku, zapewne ze względu na delikatny, kwiatowy motyw została zakwalifikowana jako damska.

Kończąc, warto jeszcze wspomnieć o powodach, dla których kobiety nosiły laski. Ulrich Klever (1922–1990), niemiecki dziennikarz i autor książki o laskach spacerowych, podaje trzy przyczyny⁴⁰. W ustalonym przez niego chronologicznym porządku pierwszą z nich była emancypacja. Druga była podyktowana względami praktycznymi – laski pomagały utrzymać równowagę w czasie, gdy damy nosiły buty na wysokich obcasach. Jako trzecią zaś wskazał radość z zabawnego dodatku. Mimo przytoczonych wzmianek z XIX-wiecznej prasy wydaje się, że laski damskie nie były tak powszechne jak męskie, dlatego też są dużo rzadsze. Wśród zachowanych artefaktów, często pozbawionych kontekstu historycznego, trudno jednoznacznie wskazać egzemplarze ewidentnie przeznaczone dla kobiet. W artykule opisano zabytki pozyskane do zbiorów Muzeum Narodowego w Krakowie jako „laski damskie” oraz takie, które przypuszczalnie można uznać za takowe⁴¹.

Bibliografia

- BOEHN 1928 – M. von Boehn, *Das Beiwerk der Mode. Spitzen, Fächer, Handschuhe, Stöcke, Schirme, Schmuck*, München 1928.
- BOEHN 1929 – M. von Boehn, *Modes & Manners Ornaments. Lace, fans, gloves, walking-sticks, parasols, jewelry and trinkets*, London–Toronto 1929.
- Bulletin... 1830 – *Bulletin des lois du royaume de France*, 8.e serie. Regne de Charles X. Tome onzième [...], Paris 1830.
- CHALLAMEL 1882 – M.A. Challamel, *The history of fashion in France; or, the dress of women from the galo-roman period to the present time*, New York 1882.
- DĄBROWSKA 2018 – M. Dąbrowska, *Klejnoty księżnej Daisy*, Pszczyna 2018.
- DIKE 1982 – C. Dike, *Les cannes a système. Un monde fabuleux et méconnu*, Paris–Genève 1982.
- DUNINÓWNA 1957 – H. Duninówna, *Ci, których znałam*, Warszawa 1957.

40 KLEVER 1996, s. 26.

41 PAŚ 2022 (tekst w druku).

- „Dziennik Mód” 1872 – „Dziennik Mód. Pismo dla Polek”, Kraków, R. I, 1872, nr 1 (1 października).
- „Dziennik Mód” 1873a – „Dziennik Mód. Pismo dla Polek”, Kraków, R. II, 1873, nr 15 (1 maja).
- „Dziennik Mód” 1873b – „Dziennik Mód. Pismo dla Polek, Kraków”, R. II, 1873, nr 23 (1 września).
- „Dziennik Mód Paryskich” 1840 – „Dziennik Mód Paryskich z rysunkami krojów”, R. I, nr 3, 1 lutego 1840.
- GAČIĆ 2013 – D. Gačić, *The „embroidery of Livno” on smoking accessories*, „Journal of the Academie Internationale de la pipe” 2013, vol. 6.
- GUTKOWSKA-RYCHLEWSKA 1968 – M. Gutkowska-Rychlewska, *Historia ubiorów*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1968.
- History of crinoline...* 1864 – *History of crinoline*, „The Spectator”, 1864, no 1898 (12 November).
- „Illustrite Zeitung” 1864 – „Illustrite Zeitung”, XLIII Bd, 1864, nr 1111 (15 October).
- „Journal des Dames et de Modes” 1804 – „Journal des Dames et de Modes”, 1804, nr 36, 30 Ventose (21 mars).
- KLEVER 1996 – U. Klever, *Walkingsticks. Accessory, tool and symbol*, Atglen, PA 1996.
- „Kurier Warszawski” 1840 – „Kurier Warszawski” 1840, nr 117 (3 maja).
- „Landshuter Zeitung” 1864 – „Landshuter Zeitung”, XVI Jahr, 1864, nr 216 (22 September).
- LAROUSSE 1867 – P. Larousse, *Grand dictionnaire universel du 19. siècle français, historique, géographique, mythologique, bibliographique, littéraire, artistique, scientifique, etc., etc.*, t. 3, Paris 1867.
- Maison de Balzac 2019 – Maison de Balzac, <http://www.maisondebazac.paris.fr/fr/decouvrir-le-musee/les-collections/lecrivain/la-canne-dhonoré-de-balzac-dite-la-canne-aux-turquoises> [dostęp: 22.11.2019].
- MONEK 1995 – F.H. Monek, *Canes through the ages. With value guide*, Atglen, PA 1995.
- MOŹDŻYŃSKA-NAWOTKA 2005 – M. Możdżyńska-Nawotka, *O modach i strojach*, Wrocław 2005.
- PAŚ 2022 – M. Paś, „Laski spacerowe w dwudziestoleciu międzywojennym”, referat wygłoszony podczas IX ogólnopolskiej sesji naukowej z cyklu „Polskie Art Deco pt. Moda i biżuteria”, zorganizowanej przez Muzeum Mazowieckie w Płocku w dn. 23–24 czerwca 2022 (tekst w druku).
- Patents for inventions...* 1871 – *Patents for inventions. Abridgments of specifications relating to umbrellas, parasols, and walking sticks. A.D. 1780–1866*, London 1871.
- „Petit Courrier des Dames” 1833 – „Petit Courrier des Dames. Journal des Modes”, t. XXIV, 1833, nr XXXVI (30 Juin).
- Queen Victoria’s...* 1898 – *Queen Victoria’s canes*, „West Gippsland Gazette” 1898 (4 October).
- RECHEIS 1888 – G. Recheis, *Wohin reisen wir im Sommer? Bäder- und Sommerfrischen-Plauderei eines Vielgereiften*, „Zur guten Stunde. Illustrierte Deutsche Zeitschrift”, Bd. 2, 1888.
- „Słowo Polskie” 1899 – „Słowo Polskie”, Lwów 1899, nr 80 (5 kwietnia).
- „Słowo Polskie” 1900 – „Słowo Polskie”, Lwów 1900, nr 377 (14 sierpnia).

„The Englishwoman’s Domestic Magazine” 1864 – „The Englishwoman’s Domestic Magazine. Supplemental Fashions & needlework”, vol. 10, 1864, no 45.

The Illustrated Record... 1886 – *The Illustrated Record and Descriptive Catalogue of the Dublin International Exhibition of 1865*, ed. H. Parkinson, P.L. Simmonds, London 1866.

VINCENT 2023 – B. Vincent, *Haydn’s Dictionary of Dates. Reprint of the original, first published in 1875*, Frankfurt 2023.

„Wiener Medizinal-Halles” 1864 – „Wiener Medizinal-Halles. Zeitschrift für praktische Aerzte”, V Jahr, 1864, nr 38 (18 September).